

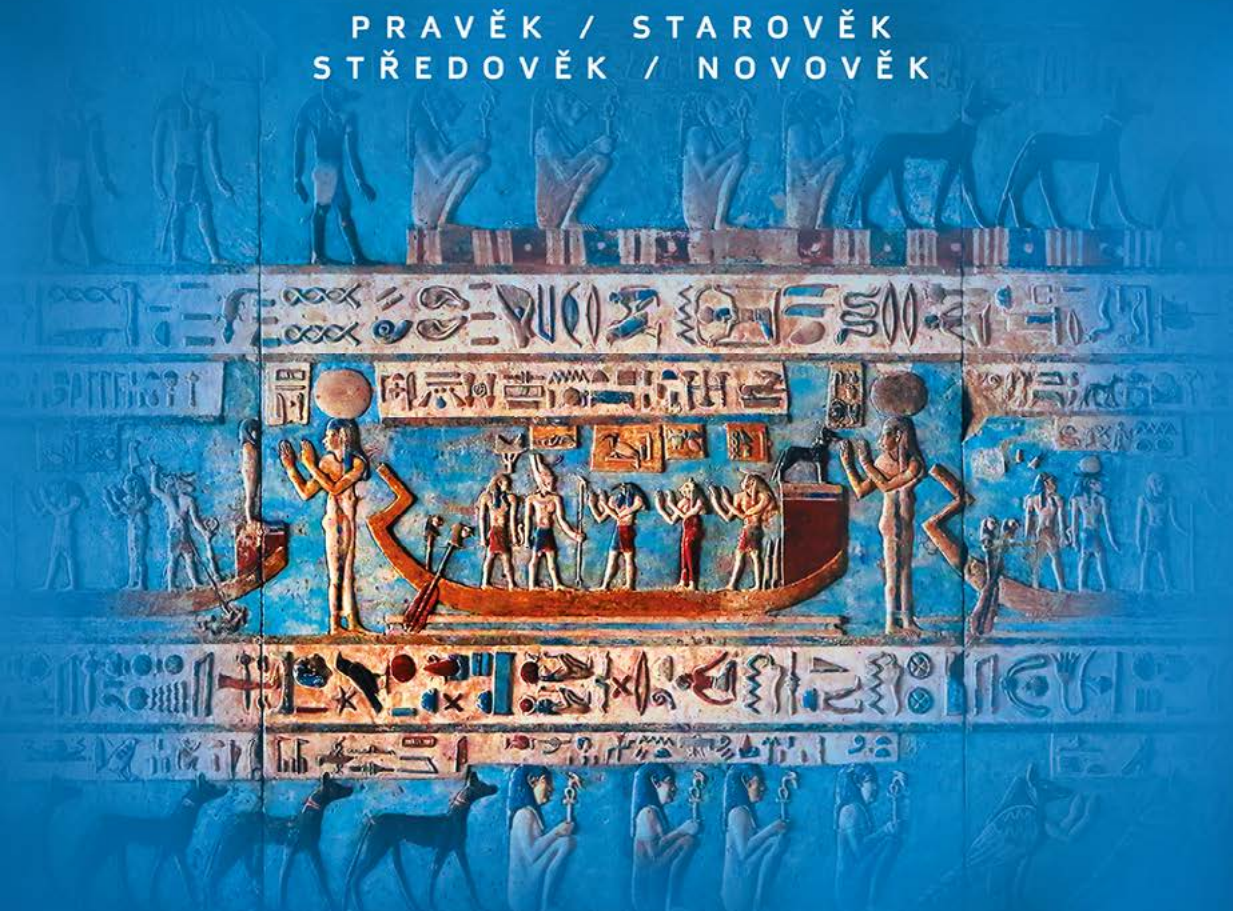
PRO STŘEDNÍ ŠKOLY



Nový

DĚJEPIS I. V KOSTCE

PRAVĚK / STAROVĚK
STŘEDOVĚK / NOVOVĚK



Milan Hes

FRAGMENT

Nový dějepis I. v kostce pro SŠ

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.fragment.cz
www.albatrosmedia.cz

FRAGMENT

Milan Hes

Nový dějepis I. v kostce pro SŠ

Copyright © Albatros Media a. s., 2020

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS  MEDIA

Nový

DĚJEPIS I. V KOSTCE

pro SŠ

Milan Hes

FRAGMENT

Copyright © Albatros Media a.s., 2020

Text © Milan Hes, 2020

Illustrations © Blanka Zigo Cizlerová, 2020

Photos © Juan Aunion, thipjang, Bildagentur Zoonar GmbH, Adam Jan Figel, Fedor Selivanov, Dima Moroz, nimograf, Arthur R., Gilmanshin, Dima Moroz, Andronos Haris, Ammit Jack, Brandon Blake, LucVi, FSvetlana, klempa, Massimo Santi, Jiri Moravec, hornyak, Richard Semik, maziarz / Shutterstock.com; Georg Dehio / Gustav von Bezold, Hugo Gerard Ströhl / Samhanin, Aegidius Saleder / Wikipedia.org

Cover photo © Kokhanchikov / Shutterstock.com

ISBN 978-80-253-4807-9 (tištěná verze)

ISBN 978-80-253-4885-7 (epdf; 1. zveřejnění, 2020)

OBSAH

OBSAH	3	Velká Morava	101
ÚVOD	4	Počátky českého státu	105
ÚVOD DO STUDIA DĚJEPISU	5	Střední Evropa	111
Proč se zabývat minulostí lidstva?	5	Slované	113
Historické prameny	5	Románská kultura	114
Pomocné vědy historické	7	Další civilizace	117
Periodizace dějin	9	Asie ve středověku	119
Letopočet	9	VRCHOLNÝ STŘEDOVĚK	122
PRAVĚK	11	Život na venkově	122
Výroba nástrojů	12	Život ve městě	122
První umělci	12	Vzdělanost ve vrcholném středověku	124
Změny v období neolitu	14	Společenské vztahy	125
Doba bronzová	16	Křížové výpravy (kruciáty)	127
Doba železná	17	Západní Evropa vrcholného středověku	132
Doba římská a Germáni	19	České země ve vrcholném středověku	
STAROVĚK	21	(pоследní Přemyslovci)	133
Mezopotámie	22	Gotická kultura	138
Egypt	27	POZDNÍ STŘEDOVĚK	142
Malá Asie a Írán	33	Stoletá válka	144
Sýrie, Foiníkie a Izrael	35	České země a Lucemburkové	147
Indie	37	Lucemburská gotika v českých zemích	153
Čína	39	Husitství	154
STAROVĚKÉ ŘECKO	42	Jiří z Poděbrad – „husitský král“	163
Nejstarší období řeckých dějin	43	Jagellonci na českém trůnu	165
Archaická doba	47	Střední Evropa v pozdním středověku	168
Klasické období	50	POČÁTKY NOVOVĚKU	169
Vzestup Makedonie a helénistické období	55	Renesanční italské umění	170
Kultura starověkého Řecka	58	Zámořské objevy	172
STAROVĚKÝ ŘÍM	63	Reformace a katolická reforma	177
Etruskové	64	Západní Evropa v 16. stol.	181
Římská republika a ovládnutí		Střední a východní Evropa	183
Apeninského poloostrova	66	České země v době předbělohorské	185
Císařství	74	VÝVOJ NOVOVĚKÉ SPOLEČNOSTI	
Kultura starověkého Říma	82	DO KONCE 18. STOL.	189
RANÝ STŘEDOVĚK	86	Třicetiletá válka	189
Počátky středověku	86	Anglická revoluce	194
Barbarské říše	88	Francie Ludvíka XIV.	197
Francká říše	88	Vývoj vybraných zemí	200
Byzantská říše	93	Habsburská monarchie po třicetileté válce	204
Západní Evropa raného středověku	95	Barokní kultura	209
Střední Evropa a Slované	98	Osvícenství	211
Sámova říše	100	Mimoevropský svět v podmínkách kolonialismu	215
		SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ	217
		REJSTŘÍK VYBRANÝCH POJMŮ	219
		REJSTŘÍK VYBRANÝCH JMEN	222

ÚVOD

Faktografická příručka Nový dějepis I. v kostce pro SŠ obsahuje poznámky k obecným a českým dějinám. První díl publikace přináší shrnutí chronologického vývoje prehistorie, starověku, středověku a počátků novověku. Důraz je kladen na základní poznatky z politických dějin a mezinárodních vztahů. Opomenuta nezůstávají ani témata z dějin myšlení, každodennosti, ekonomiky a kultury. Výklad je předložen formou konspektu. Faktografický výkladový text je doplněn rozšiřujícími odkazy, prameny, grafickým materiálem a konkrétními inspiracemi k dalšímu studiu – navazujícími úkoly, odkazy na další informační zdroje apod. Obsahové celky textu jsou uzavřeny podněty k aktivnímu opakování. Vhodným doplňkem pro práci s příručkou jsou dějepisné učebnice, atlasy i čítanky školních historických pramenů.

ÚVOD DO STUDIA DĚJEPISU

Proč se zabývat minulostí lidstva?

„Kdo se chce držet přítomnosti, současnosti, současnost nepochopí.“

(Jules Michelet)

„Nelze nicméně popírat, že by nám věda stále připadala jaksí neúplná, pokud by nám dříve nebo později neměla napomoci k lepšímu životu. Tento pocit je obzvláště silný ve vztahu k historii, která je, zdálo by se, předurčena k tomu, aby pracovala k lidskému užtku tím spíš, že její materií je právě člověk a jeho činy.“

(Marc Bloch)

Slovo **historie** pochází z řeckého slova *storta*, latinsky *historia*, a znamená přesně „to, co se stalo“. **Dějepis** je vyučovací předmět zabývající se dějinami. **Historie jako věda (dějepisectví, historiografie) zkoumá a popisuje lidské dějiny.** Dějepisectví je dovedností pramenného dokladu. Slovo dějiny (historie) se poprvé objevilo v názvu knihy řeckého historika **Hérodota** (*Dějiny řecko-perských válek*), kterému se dostalo pojmenování „otec dějepisů“. Hérodotos: „*Toto je vyprávění o historických událostech, aby se v budoucnu nezapomnělo, co lidé vykonali.*“ Další z řeckých dějepisců **Thúkydídés** (*Dějiny peloponéské války*) zdůrazňuje v dějepisectví důležitý prvek, kterým je **kritický přístup**: „*Možná že se má práce postrádající báživý prvek bude zdát na poslech méně líbivá, avšak jestliže ten, kdo bude chtít získat spolehlivé poznání událostí minulých i budoucích – a ty se, jako všechny lidské věci, s nimi shodují nebo se jim podobají –, shledá moje dílo vyhovujícím, úplně to postačí.*“

Rozšiřující informace ▼

Kleió (lat. Clio) – jedna z devíti bohyň umění starých Řeků. Byla to múza dějepisů, epického básnictví a ochránkyně historiků.

Historické prameny

Zdroje informací o minulosti, které lze dělit na:

- **hmotné prameny** (trojrozměrné) – kosterní pozůstatky člověka, nástroje, zbraně, předměty denní potřeby, zbytky architektury, sochy aj.
- **písemné prameny**:
 - **úřední povahy** – smlouvy, právní předpisy, úřední knihy, úřední dopisy, oficiální zápisy ze soudních procesů či úředních jednání apod.
 - **osobní povahy** – deníkové záznamy, osobní dopisy, paměti apod.
 - **literární povahy** – rukopisná díla (kroniky, legendy), knihy odborné, krásná literatura, noviny, časopisy apod.
- **obrazové prameny** – obrazy, fotografie, mapy apod.
- **audiovizuální prameny** – zvukové nahrávky, filmové nahrávky
- **ústní prameny** (orální dějiny, oral history) – svědectví pamětníků



Navazující pátrání:

VANĚK, Miroslav, Pavel MÜCKE a Hana PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.

Péče o uchování pramenů:

- **archiv** – budova, ve které jsou uloženy archivní materiály (listiny, písemné památky, spisy apod.), např. Národní archiv (<https://www.nacr.cz>)
- **muzeum** – primárně uchovává hmotné prameny (<http://www.nm.cz>)
- **muzea v přírodě** – skanzeny, např. Valašské muzeum v přírodě (Rožnov pod Radhoštěm) (<https://www.vmp.cz>)
- **galerie** – uchovávají se zde zpravidla obrazy, fotografie či sochařská díla, např. Národní galerie (<https://www.ngprague.cz>)

Navazující pátrání:

V současné době se můžete seznámit se specializovanými **archivy orální historie**. Informace o vzpomínkách pamětníků a **oral history** dostupné například zde:

- a) Centrum vizuální historie Malach (<http://ufal.mff.cuni.cz/malach>)
- b) Paměť národa (<http://www.pametnaroda.cz>)

Postup historikovy práce:

- **heuristika** – sběr historických pramenů a literatury
- **kritika pramenů** – pečlivé posouzení nalezených informací
- **interpretace** a shrnutí historikova poznání minulosti
- **publikování** dosaženého historického poznání

Základní otázky při práci s historickým pramenem:

- Kdo je autor pramene?
- Kdy pramen vznikl?
- Co je obsahem pramene?
- Komu byl pramen určený?
- Jaký byl záměr autora pramene?

(Poznámka: **Využijte výše uvedených základních otázek pro práci se školním historickým pramenem. Oba díly Nového dějepisu v kostce vám přinášejí poměrně obsáhlý výběr důležitých pramenných ukázek, upravených pro studijní účely. Naleznete je pod označením „PRAMEN“.**)

Pro hlubší pátrání v pramenech je vhodné klást následující otázky:

1. Kdo je autorem pramene?
2. Kdy byl pramen napsaný?
3. Informuje nás autor pramene jako očitý svědek, anebo má informace z druhé ruky? (Je to primární, nebo sekundární pramen?)
4. O jaký typ pramene jde? (Je to například dopis, smlouva, protokol apod.?)
5. Které historické pojmy můžeme z pramene získat?
6. Která slova, jména anebo pojmy v prameni neznáme?
7. O čem pramen vypovídá?
8. Sleduje autor nějaký záměr?
9. Ve kterých částech pramene uvádí autor fakta?

10. Ve kterých částech pramene autor hodnotí? Je možné vůbec rozpoznat autorovo hodnocení?
11. Je autor pramene nestranný, snaží se být objektivní?
12. Je naopak zaujatý, straní někomu?
13. Do jaké míry je text pramene věrohodný?
14. Jsou fakta v tomto prameni podporována fakty, která již známe z jiných pramenů, včetně učebnice?
15. Potvrzuje tento pramen interpretace události v jiných pramenech, nebo je vyvrací?
16. Jsou zde nějaké mezery v důkazech, jako chybějící jména, data nebo další fakta, která by nám pomohla odpovědět?

(katalog otázek volně podle V. Kratochvíla a R. Stradlinga)

Druhy historické literatury:

- **studie** – např. Jiří Suk: *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize*
- **syntéza** – např. František Palacký: *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě*
- **monografie** – např. František Šmahel: *Jan Hus: život a dílo*
- **příručky** – encyklopedie, přehledy, historické atlasy aj.; např. František Honzák a kol.: *Evropa v proměnách staletí*
- **regionální publikace** – např. Václav Sádlo: *Běloveská tragédie: příčiny, průběh a následky*
- **historické časopisy**
 - **odborné** – např. *Český časopis historický*
 - **populárně-naučné** – např. *Dějiny a současnost*
 - **regionální** – např. *Těšínsko*

Pomocné vědy historické

Historik se při své práci neobejde bez spolupráce s pomocnými vědami historickými, mezi které například patří:

- **paleografie** – studuje stará písmena (např. karolínská minuskula)
- **chronologie** – studuje měření času (např. juliánský kalendář)
- **genealogie** – studuje historické příbuzenské vztahy, rodové souvislosti (např. vytváření rodokmene na základě studia pramenů evidujících obyvatelstvo)
- **historická metrologie** – studuje délkové, hmotnostní a od nich odvozené míry a váhy používané v minulosti (např. délková jednotka „český loket“)
- **diplomatika** – studuje písemnosti úřední povahy (např. dekret)
- **kodikologie** – studuje rukopisy neúřední povahy, literárního charakteru (např. středověká kronika)
- **sfragistika** – je úzce provázána s diplomatikou a studuje výrobu a používání pečeti (např. pečeti-dla pražských měst ve středověku)
- **heraldika** – studuje znaky (erby) (např. erb panovnického rodu)
- **epigrafika** – studuje nápisy, které byly ryty, tesány, odlévány, řezány, modelovány, páleny či malovány na nepaleografických materiálech (např. antický nápis na mramorové desce)
- **numizmatika** – studuje platební prostředky předmincovního charakteru, mince, kreditní platidla (bankovky, cenné papíry aj.) a početní peníze (žetony) (např. pražský groš)
- **faleristika** – zabývá se popisem a historií řádů a vyznamenání (např. francouzské vyznamenání Řád svatého Ludvíka)
- **historická demografie** – studuje přirozený vývoj obyvatelstva v minulosti (např. porodnost)



- **filigranologie** – vydělila se z paleografie a zabývá se studiem průsvitek v papíře (filigránů), snaží se objasnit, provenienčně a časově zařadit, případně ověřit jejich pravost (např. vodotisk jako ochranný prvek bankovek)
- **vexilologie** – zabývá se historií a symbolikou vlajek, praporů a standart a pravidly navrhování nových státních vlajek (např. interpretace symboliky standarty prezidenta republiky)

Někdy je k pomocným vědám historickým řazena také **kampanologie**, která se zabývá vznikem, vývojem, výzdobou, funkcí a akustikou zvonů, metodami jejich výroby a ladění a způsoby, jak na ně hrát. Historikům dále pomáhá **archeologie**, jež zkoumá hmotné prameny. Nezanedbatelnou oporou je zejména pro poznání prehistorie lidstva rovněž **antropologie** – věda o člověku.

Navazující pátrání:

HLAVÁČEK, Ivan, Jaroslav KAŠPAR a Rostislav NOVÝ. *Vademecum pomocných věd historických*. 3. opr. a dopl. vyd. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-004-4.

PRAMEN

Ze vzpomínek archeologa Heinricha Schliemanna

Hisarlik, 11. října 1871. Dnes ve 12 hodin začaly vykopávky! Pobyt v naší chatě připomínal za letních dnů rozpálenou pec, za podzimních nocí nám zuby drkotaly zimou. Též nesmírné množství jedovatých hadů, mezi nimi mnoho anteliónů, sotva silnějších než dešťovky, po jejichž kousnutí člověk podle lidové pověry do západu slunce zemře, nám život nepříjemňovalo. V prvním roce bylo moje technické vybavení ještě velmi nedokonalé. Pracoval jsem jen s krumpáči, dřevěnými lopatami, proutěnými koši a měl jsem k dispozici celkem osm koleček. V druhém roce jsem začal vykopávky koncem března se 100 dělníky, později jsem mohl jejich počet zvýšit na 130 a zanedlouho jsem zaměstnával dokonce 150 mužů. Byl jsem nyní na práci dokonale vyzbrojen. I když jsem měl tři znamenité dozorce, byl jsem se svou ženou od svítání do soumraku neustále při všech pracích. Tři nápisy, které jsem v troskách našel a z nichž jeden říká, že byl postaven v chrámu, dovolují nepochybný závěr, že tato budova byla chrámem ilijské Athény, protože jediné tato svatyně mohla být nazývána prostě chrámem, neboť svou velikostí a významem daleko převyšovala všechny ostatní. Pod úrovní, kde byl nalezen obětní oltář, jsem narazil na pevnostní hradby a zdi velmi starých budov, jež byly zčásti ještě pokryty hliněnou omítkou se stopami bílé barvy. Nesly stopy po ohromném ohni, který všechno v místnostech zničil, takže jsme tu našli jen zkamenělé hliněné střepy v červeném a žlutém popelu ze spáleného dřeva. Bylo dosti divné, že pod těmito velmi starými budovami jsme našli zdi dalších domů, které byly rozhodně ještě starší. Krásně dlážděná třída mě přivedla na myšlenku, že na jejím horním konci stála kdysi nepochybně výstavná budova. Odkryli jsme cestu, pokrytou popelem, smíšeným s více či méně rozbitými cihlami, jež byly vypáleny do červena a zčásti pokryty jakoby skleněnou polevou. Nad touto vysokou vrstvou sutin jsme našli trosky velké budovy z kamenného zdiva.

(Heinrich Schliemann)

Navazující pátrání:

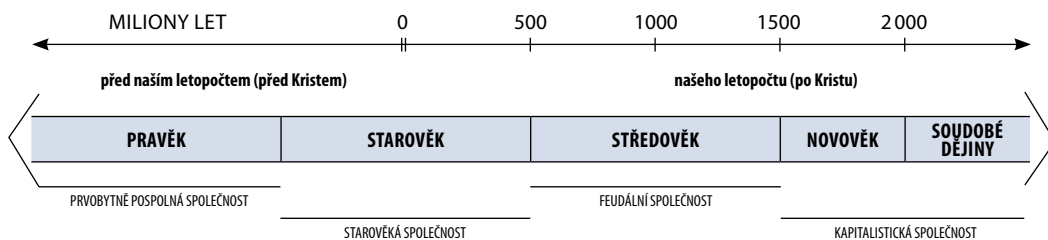
STOLL, Heinrich Alexander. *Sen o Tróji: Životopisný román Heinricha Schliemanna*. Praha: Svoboda, 1983. Členská knižnice.

Periodizace dějin

Historiografie pro větší přehlednost běžně dějiny **člení do jednotlivých období**. Periodizace umožňuje studium jednotlivých faktů a událostí v rámci určitého, něčím charakterizovaného období. Tato charakteristika není dějinám vlastní, ale **hledají ji a dle zvolených kritérií nalézají historici**, kteří podle toho vytvářejí vhodnou periodizaci. Vhodná kritéria většinou vycházejí z **tematického pojetí** (dějiny politické, ekonomické, umění atd.), **geografického pojetí** (dějiny regionální, národní, světové) či **tradičního (časového) pojetí**.

Tradiční periodizace dějin:

- **pravěk** (prehistorie) – od nejstarších dějin lidstva do vzniku prvních států a objevu písma, případně v méně vyspělých oblastech až do 5. stol. n. l.
- **starověk** (v Evropě v řecké a později římské civilizaci též **antika**) – do pádu Západořímské říše v roce 476 n. l. (případně do zákazu fungování platónské Akademie v Byzanci v roce 529 n. l.)
- **středověk** – do objevení Ameriky Kryštofem Kolumbem v roce 1492 (případně do dobytí Konstantinopole osmanskými Turky v roce 1453)
- **novověk** – do počátku 20. stol.
- **soudobé** (moderní, nejnovější) **dějiny** – obvykle od 2. pol. 20. stol.



Letopočet

Letopočet (éra) je **souvislé číslování let** od epochy = zvolené významné události, historické nebo legendární. Pro tradiční periodizaci používáme zpravidla dataci z **křesťanského letopočtu** (podle narození Ježíše Krista).

Existují i jiné možnosti:

- **čínský lunární kalendář** (první zmínka o čínském kalendáři pochází z roku 2637 př. n. l.)
- **islámský lunární kalendář** byl zaveden chalífou Umarem roku 637. Jeho počátek byl stanoven na rok 622 n. l. (hidžra = přesídlení proroka Mohameda z Mekky do Medíny)
- **židovský lunisolární kalendář** je datován od stvoření světa. Poprvé použit s přesnými výpočty ve 4. stol.



Otázky a úkoly ▼

- ☐ *Objasněte, k čemu slouží periodizace dějin.*
- ☐ *Uvedte, jaké pomocné vědy historické znáte. Vysvětlete, jak konkrétně mohou pomocné vědy historické pomoci historikům v jejich práci.*
- ☐ *Objasněte, z jakých událostí odvozují počátek civilizace kalendář židovský a islámský.*
- ☐ *Vysvětlete, proč je pro historickou vědu zásadní podmínkou práce dovednost pramenného dokladu.*
- ☐ *Uvedte na příkladu, jak může historická věda v praxi využít přístup oral history.*

PRAVĚK

- **prehistorie** je vědní obor, který rekonstruuje obraz života lidí v době, kdy ještě neexistovalo písmo

Prehistorie lidstva

- nejdelší období trvající cca 2–3 miliony let od rozhraní třetihor a čtvrtohor až do vzniku prvních států a objevu písma (následuje „přechod“ k dějinám starověku)
- cca 3 000 000 – 3000 př. n. l., v méně vyspělých oblastech světa až do 5. stol. n. l.
- zásadní informace o dějinách pravěku získáváme prostřednictvím **archeologie** (zkoumání hmotných pramenů) a **antropologie** (věda o původu a vývoji člověka)



Skanzen Březno – pravěké obydlí

Navazující pátrání:

Archeologický skanzen Březno u Loun na místě archeologického výzkumu

Archeologický atlas Čech (online verze):

http://www.archeologickyatlas.cz/cs/lokace/brezno_in_muzeum

Periodizace dějin pravěku:

Zpravidla podle materiálu, ze kterého člověk vyráběl své nástroje, pravěk členíme na tato období:

- **doba kamenná:**
 - 1. starší doba kamenná (paleolit)** (3 mil. let př. n. l. – 10 tis. let př. n. l.)
 - a) starší paleolit (3 mil. let př. n. l. – 250 tis. let př. n. l.)
 - b) střední paleolit (250 tis. let př. n. l. – 40 tis. let př. n. l.)
 - c) mladší paleolit (40 tis. let př. n. l. – 10 tis. let př. n. l.)
 - 2. střední doba kamenná (mezolit)** (10 tis. let př. n. l. – 7 tis. let př. n. l.)
 - 3. mladší doba kamenná (neolit)** (7 tis. let př. n. l. – 5200 let př. n. l.)
 - 4. pozdní doba kamenná (eneolit)** (5200 let př. n. l. – 3500 let př. n. l.), jinak také **chalkolit** (z řeckého chalkos = měďný, lithos = kámen) či česky **doba měděná**
- **doba bronzová** (3500 let př. n. l. – 750 př. n. l.)
 - a) starší doba bronzová (do roku 1550 př. n. l.)
 - b) střední doba bronzová (do roku 1300 př. n. l.)
 - c) mladší doba bronzová (do roku 750 př. n. l.)



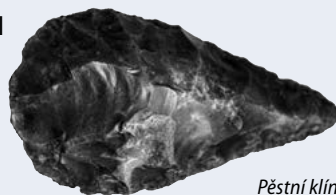
- **doba železná** (750 př. n. l. – počátek našeho letopočtu)
 - a) starší doba železná (**období halštatské** podle naleziště Hallstatt v dnešním Rakousku) (750–400 př. n. l.)
 - b) mladší doba železná (**období laténské** podle naleziště La Tène v dnešním Švýcarsku) (400 př. n. l. – počátek našeho letopočtu)
- **doba římská** (přelom letopočtu – 400 n. l.)
 - a) starší doba římská (přelom letopočtu – 1. stol. n. l.)
 - b) mladší doba římská (do období spadá doba markomanských válek mezi Germány a Římany v letech 166–180 n. l.)

Výroba nástrojů

- nástroje a zbraně vyráběny z kamene (pazourku, křemene) otloukáním, štípáním
- sekáče, pěstní klíny, čepele, harpuny, škrabadla, drásadla, oštěpy, šípy, vrtáky, rydla
- poměrně dokonalé nástroje u **cromagnonců** (Homo sapiens sapiens)
- v období **mezolitu drobné nástroje (mikrolity) a kombinované nástroje** (kamenné hroty v rukojetích ze dřeva či kostí zvířat), luky a šípy, udice, zubaté harpuny, lodě a dřevěná pádla, lyže a sáně
- v období **neolitu hlazené, broušené i vrtané nástroje** (pískovcové brousky, provrtané kostěné nástroje, sekery, sekeromlaty, klíny, srpy, kamenné mlýnky na obilí, orací háky, přeslice, vřetena, jednoduchý svislý tkalcovský stav)
- **chalkolit na Předním východě – objev kovů a jejich zpracování** (metalurgie, vynález kola, dokonalejší oradla tažená zvířaty)

Rozšiřující informace ▼

Pěstní klín – univerzální nástroj kapkovitého tvaru, který byl vyráběn v dobách starého a středního paleolitu. Sloužil k sekání, bodání a řezání. Využíván k úpravě ulovené zvěře. Jeho průřez je oboustranně vyklenutý, spodní část je tupá. Horní část je ostrá, hrotitého či oválného tvaru. Pěstní klín byl nejčastěji vyráběn z pazourku.



Pěstní klín

Navazující pátrání:

VENCL, Slavomil a Jan FRIDRICH. *Archeologie pravěkých Čech. 2, Paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-86124-76-6.

První umělci

- souvislost s projevy duchovního života
- cromagnonci uctívali přírodní síly, které měly zajistit bezpečí a kořist
- doloženy pohřby, zdobení těl šperky, amulety
- doklady pravěkého umění asi 35 tis. let př. n. l. (jeskynní malby, rytiny, kultovní sošky, šperky, rytím zdobené nástroje a zbraně)

Malířství

- malby poprvé objeveny v jeskyni **Altamira** v severním **Španělsku** (znázorňování bizoni, namalované černou barvou získanou z uhlí, dále červenou z červených krvinek nebo z okru, hnědou a fialovou nejspíš z manganu)
- autoři maleb tvořili při světle loučí
- malíři dokázali využít nerovného povrchu jeskyně pro plastičtější znázornění zvířat
- ve **Španělsku (Lérida)** objeveny též malované lidské postavy, pravděpodobně znázorňující tanečnice žen
- další bohatou oblastí s jeskynními pravěkými malbami je údolí řeky Dordogne v jihozápadní **Francii** (jeskyně **Rouffignac** – malby nosorožců, koní, jeskyně **Lascaux** – srovnatelné bohatství maleb jako v Altamire, skupiny zvířat)
- doklady jeskynního malířství například dále v **Tassili** (jižní **Alžírsko**) – postavy žen a dětí sbírajících potravu, v údolí sibiřské řeky **Angary (Rusko)** – běžící losi, v jeskyni **Šulgan-Taš** na jižním Uralu (**Rusko**) – pasoucí se mamuti



Nástěnné malby v Lascaux

Rozšiřující informace ▼

Věstonická venuše – keramická soška ženy vyrobená z pálené hlíny. Plastika z období mladého paleolitu (29000–25000 př. n. l.). Soška nalezena v červenci roku 1925 v popelišti v horní části pravěkého naleziště mezi Dolními Věstonicemi a Pavlovem. Paleolitický nález uskutečnil tým archeologa Karla Absolona. Věstonická venuše je 11,5 cm vysoká a v bocích 4,3 cm široká. Použitý materiál je pravděpodobně směs vápence a hlíny.

Sochařství

- sošky žen (matek), tzv. **venuše**, jsou pravděpodobně spjaty s kultem plodnosti (zdůraznění ňader, hýždí, boků, znaků těhotenství)
- doloženy z mladého paleolitu (od cca 35 tis. let př. n. l.) v celé Eurasii
- světovou proslulost získala **Věstonická venuše (Dolní Věstonice na jižní Moravě)**
- sošky venuší vytvořené z hlíny a vypálené v ohni, také z kamene, mamutoviny, kostí, paroží
- příklady – venuše z Hohle Fels ze švábských Alp (Německo), Moravanská venuše nalezena u Moravan nad Váhom (Slovensko), venuše z Lespugue (Francie), **Willendorfská venuše** (Rakousko), Petřkovičká (Landecká) venuše (Ostrava)



Věstonická venuše

Navazující pátrání:

SVOBODA, Jiří A. *Dolní Věstonice – Pavlov*. Praha: Academia, 2016.
ISBN 978-80-200-2550-0.



Změny v období neolitu

- **předpoklady neolitu – oteplení kolem 10. tis. př. n. l.**, vysychání některých oblastí, pohyb zvíře na sever a stěhování lidí
- **neolit** – mladší doba kamenná, **období nástupu zemědělské civilizace (dělba práce muži × ženy)**, která poté určuje charakter obživy obyvatelstva až do novověku, civilizace založena na **nové výrobní formě hospodářství zrozené na Předním východě** a zásadně měnící dosavadní lovecko-sběračský způsob života a obživy – především díky **domestikaci** některých rostlinných a živočišných druhů; **pět základních znaků** – usazení obyvatel na jednom místě (sedentarizace), domestikace plodin a zvířat, výroba textilu, výroba keramiky, výroba broušených kamenných nástrojů
- **první města světa – Džarmo** (Irak) 8.–6. tis. př. n. l., cca 200 obyvatel, **Çatal Hüyük** (Turecko) 7500–5700 př. n. l., cca 5000 až 10 000 obyvatel, **Jericho** (Palestina) od cca 9000 př. n. l., až 1 000 obyvatel
- **neolitický balíček = souhrn technologických, výrobních a kulturních inovací, které se objevují v období neolitu**; k neolitickému balíčku patří zejména výroba kamenných nástrojů broušením, tkaní, výroba keramiky, budování stálých sídel, chov domestikovaných zvířat, cílené pěstování kulturních rostlin, žďáření lesa k docílení větších výnosů půdy
- **neolitizace** = proces šíření neolitu; **společnost** – rodová společnost, rodové svazy, kmeny

Neolit na českém území

- typickým obydlím tzv. **dlouhý dům** od cca 6 do 20 metrů délky (společný život velké rodiny)
- **pohřby**:
 - kostrové (v natažené poloze nebo tzv. skrčenci ležící na boku zpravidla hlavou na východ, uvnitř hrobu milodary),
 - žárové (popelnice s milodary)
- obiloviny, luštěniny, len; ovce, kozy, vepři, hovězí dobytek
- **žďáření** (vypalování lesů) při potřebě získat novou úrodnou půdu
- neolitická sídliště – Bylany u Kutné Hory, Mohelnice na Moravě

Navazující pátrání:

PAVLŮ, Ivan a Marie ZÁPOTOCKÁ. *Archeologie pravěkých Čech. 3, Neolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-86124-71-1.

Pravěké kultury

- **označení způsobu života, zvyklostí a výtvorů velké skupiny lidí**, která se vyznačuje stejnou technickou vyspělostí, zdrojem obživy, náboženskými zvyky, vztahem k zemědělným
- archeologové rozlišují jednotlivé kultury například **podle podoby a výzdoby keramiky a způsobu pohřbu**

Neolitické kultury (na českém území)

- kultura s vypíchanou keramikou** (např. Praha – Šárka)
- kultura s malovanou keramikou** (moravské lokality)
- kultura s lineární (volutovou) keramikou** (např. Bylany u Kutné Hory)

Eneolitické kultury (v Evropě)

- kultura nálevkovitých pohárů** (od Nizozemí po Ukrajinu)
- kultura kanelované (žlábkované) keramiky** (Morava, jihozápadní Slovensko, Rakousko, Maďarsko)
- kultura šňůrové keramiky** (od Německa, severní Evropy až po Volhu v Rusku)
- kultura zvoncových pohárů** (alpské oblasti, Středomoří, střední Evropa)



a) Lineární keramika, b) Vypíchaná keramika, c) Nádoba lidu popelnicových polí, d) Kultura zvoncových pohárů, e) Nádoba kultury mohylové

Novinky eneolitu

- **zvětšování společenských rozdílů**
- **dělba práce** (řemeslníci × zemědělci)
- **lepší obdělávání půdy** (místo okopávání půdy orba hákem)
- **menší domy**
- **vůz na kolech tažený zvířaty**
- **odlévání mědi a výroba měděných předmětů** (např. sekery, sekeromlaty)

Stavitelé megalitů

- **od neolitu až do doby bronzové** vznikaly v Evropě (od oblasti Středomoří až po jih Skandinávie) **kamenné stavby s nejasným účelem** (megas = velký + lithos = kámen)
- příklady megalitických staveb v Evropě:
 - **Carnak** (západní Francie) – tři skupiny dlouhých kamenných řad, postavených ve směru východ–západ
 - **Stonehenge** (západní Anglie) – mohutné pískovcové kameny v kruhu
 - **Newgrange** (Irsko) – velká hrobka s mohylou
- na území ČR – pravděpodobně **kamenné řady u Kounova** (Lounsko), **menhir „Kamenný pastýř“ u Klobuk** (Slánsko)

Typologie megalitů

- a) **jednotlivé kameny vztyčené v krajině samostatně či do formací** (kruhy, linie, menhiry)
- b) **vázané stavby**, sestavené z velkých kamenů kladených na sebe (dolmen, trilit, komorové stavby)



Newgrange

Rozšiřující informace ▼

Newgrange – mohylový monument z neolitického období (východ Irska). Vystavěn kolem roku 3200 př. n. l. Není jasné, k jakému účelu původně sloužil. Pravděpodobně šlo o náboženskou stavbu (svatyni).



Doba bronzová

- **metalurgie** – výroba bronzu (slitina mědi a cínu) za vysokých teplot v pecích, do kterých koženými měchy s keramickou hubicí vháněn vzduch; znalost zpracování dalších kovů (stříbro, olovo); související rozvoj těžby kovů (hornictví)
- **odlévání bronzu** do kamenných či keramických forem, zvláštní odlévání do tzv. ztracené formy (vosk + hlína)
- výrobky – motyky, sekery, meče, kopí, dýky, přilby, šperky (náramky, čelenky, jehlice)
- doba bronzová nejdříve na **Předním východě** (4. tis. př. n. l.), Evropa nejdříve koncem 3. tis. př. n. l.
- **další specializace řemeslné výroby** – **hutnictví, slévačství, kovolitectví, kovotepectví, hrnčířství (hrnčířský kruh** na přelomu 4. a 3. tis. př. n. l. v **Palestině, Egyptě, Mezopotámii), textilní výroba** včetně barvení látek (Egypt – len, Indie – bavlna, Mezopotámie – vlna, Čína – hedvábí)
- **na Předním východě v době bronzové konec pravěku a vznik prvních států** (Sumerové – městské státy atd.)
- **opevněná sídliště (hradiště)**
- uspořádání společnosti – prohlubování majetkových rozdílů, spojování rodů do **kmenů** v čele s **kmenovými náčelníky**

Kultury doby bronzové

Starší doba bronzová

- **kultura únětická** (Únětice u Prahy) – oblast od středního Německa přes české země, Slovensko, jižní Polsko až k Dunaji; doložen směnný obchod, kostrové hroby skrčenců i bohatě vybavené tzv. knížecí hrobky
- **kultura maďarovská** – Levice (Slovensko)
- **kultura otomanská** – Barca u Košic, Spišský Štvrtok (Slovensko)

Střední doba bronzová

- **kultura mohylová** – komplex příbuzných archeologických skupin od Porýní v Německu až po Karpatskou kotlinu; pro všechny mohylové kultury je typická rozvinutá bronzová industrie (seker, meče, nože, hroty kopí, toaletní náčiní); bohaté nálezy (depoty) většinou v hrobech, kostrových i žárových, které byly typicky překryty mohylami, často seskupenými do mohylníků; u západních skupin převažovalo chovatelství (např. českoalpská skupina), východnější skupiny byly zemědělské (středodunajská a karpatská mohylová kultura)

Mladší doba bronzová

- **kultury popelnicových polí** – oblast od Baltského moře přes české země až na Ukrajinu a Podunají; souhrnné označení několika středoevropských kultur mladší doby bronzové a pozdní doby bronzové na základě toho, že měly společná **popelnicová pole**, tedy příbuzné projevy v pohřebním ritu, který spočíval v žárových hrobech (navzdory názvu jak popelnicových = urnových, tak i bezpopelnicových = bezurnových žárových hrobů); kultury popelnicových polí tvoří jeden kulturní komplex; v této době vznikají **zárodky pozdějších dodnes známých národů, zejména Keltů a Ilyrů**
- na území dnešní ČR konkrétně kultury: a) **kultura lužická**, b) **kultura knovízská**, c) **kultura milavečská**

Rozšiřující informace ▼

Knovízská kultura (1300–920 př. n. l.) – podle naleziště Knovíz u Slaného. Kultura se vyznačovala rozvinutým kovolitectvím. Její příslušníci osidlovali zpravidla výšinné polohy, kde zakládali hradiště. V nálezech keramiky převažují vejčité nádoby, hrnce s plastickou výzdobou a poměrně kvalitní keramické výrobky. Charakteristické jsou pro tuto kulturu tepané nádoby z bronzového plechu.

Navazující pátrání:

JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech. 5, Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-86124-78-0.

Doba železná

Starší doba železná (halštatská)

- první železné výrobky vytvářeli **Chetitě** kolem roku 1500 př. n. l.; šíření znalosti železa do Malé Asie a na Balkánský poloostrov
- ve většině Evropy znalost železa kolem roku 750 př. n. l.
- nová řemesla – **hutníci, kováři**
- nové výrobky – železné nástroje, železné zbraně
- důsledky – růst obchodu, nárůst počtu obyvatel, větší význam armád, bojovníků a vládců, nárůst společenských rozdílů dokládají bohaté hroby někdy označované jako knížecí (např. hrobka asi padesátiletého keltského velmože z 6. stol. př. n. l. v německém Hochdorfu)
- sídla (hradiště) – např. Biskupin (Polsko), na ploše 2 hektarů osídlení po dobu cca 150 let
- opevněné sídliště v **Hallstattu** (poblíž Salzburgu v Rakousku) bohatlo z místních ložisek soli; v solných dolech pracovalo až 300 horníků
- vyskytující se kultury na území dnešní ČR – kultura slezskoplatěnická (východní Čechy a severní Morava), kultura horákovská (jižní Morava), kultura bylanská (střední a severozápadní Čechy)
- v této době z východu **nájezdy Skythů**; od 6. stol. př. n. l. představovali **Skythové** značnou vojenskou sílu, v 6. a 5. stol. př. n. l. pronikli ke Karpatům a do Sedmihradska a porazili Peršany, ale později byli sami poraženi Thráky
- ze západu více do Evropy pronikají **Galové (Keltové)**

Keltové a mladší doba železná (laténská)

- název období podle keltské vojenské stanice **La Tène ve Švýcarsku**
- **keltské osídlení v Evropě velmi rozsáhlé** (z Francie do Anglie, výpady do jižní Evropy, osídlení střední Evropy, výpady na Balkánský poloostrov až do Malé Asie)
- keltské **náboženství** – přírodní síly (stromy, voda, kameny, jezera apod.), doklady obětí, obřady v přírodě, ale též existence svatyní (např. posvátná svatyně Roquepertuse v jižní Francii s lidskými lebkami)

PRAMEN

O životě Keltů

V celé Galii jsou pouze dva stavy lidí, kteří něco znamenají a těší se vážnosti. Neboť obecný lid je pokládán téměř za otroky. Z uvedených těch dvou stavů jeden jsou druidové, druhý bojovníci. Druidové jsou činní v bohoslužbě, obstarávají státní i soukromé oběti. K nim se mladí do učení jen hrnou. Jsou u Galů ve veliké vážnosti. Rozhodují obyčejně ve všech sporech, veřejných i soukromých. Druhý je stav bojovníků. Ten jde vždy celý do boje, kdykoli je potřeba a vypukne-li nějaká válka.

(Gaius Julius Caesar, *Zápisky o válce galské*)

Rozšiřující informace ▼

Kamenná hlava Kelta – nalezena nedaleko od Mšeckých Žehrovic (Novostrašcko). Její vznik je datován do 3. stol. př. n. l. Na českém území jde o doklad keltské monumentální plastiky. Velmi realistická plastika je vysoká přibližně 25 cm, je vyrobená z opuky a patrně znázorňuje keltského druida nebo jinou vysoce postavenou osobu. Provedením i zachovalostí představuje světový unikát.

Navazující pátrání:

VENCLOVÁ, Natalie a Petr DRDA. *Archeologie pravěkých Čech. 7, Doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-86124-80-3.

BLÁŽKOVÁ, Kateřina. *Příběh nejkrásnější keltské hlavy: pohled do života Keltů nejen na Novostrašcko*. Praha, Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2011. ISBN 978-80-86756-17-2.



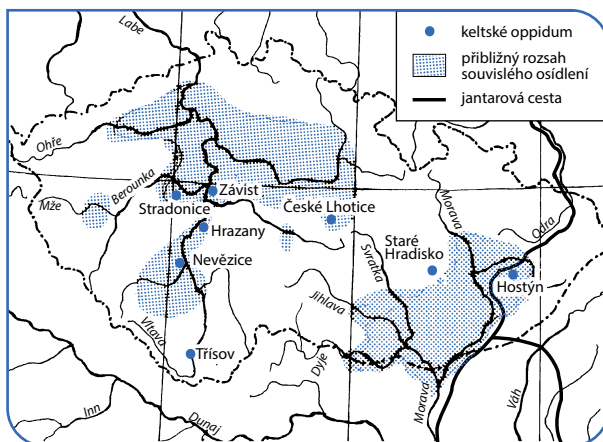
Hlava Kelta

Keltská společnost:

1. vládci
2. bojovníci a druidové
3. řemeslníci a obchodníci
4. zemědělci
5. porobené obyvatelstvo

- **řemesla a obchod** – železářské pece na dřevěné uhlí, kovolijci, kovotepci, výroba zbraní, nábytku, šperků, zrcadel, zpracování skla, znalost hrnčířského kruhu, výroba látek, doklady dálkového obchodu např. s Etruský

- **civilizační centra oppida** – oppidum bylo opevněné sídlo, centrum správy, náboženského kultu, výroby i obchodu, ražby mincí (např. tzv. duhovky) i umění



Keltové v Čechách a na Moravě (5.–1. stol. př. n. l.)

- **oppida na českém území** – Závist u Prahy, Stradonice u Berouna, Staré Hradisko u Prostějova, Třísov v jižních Čechách aj.
- **kmen Bójů** (Bohemia)

Navazující pátrání:

Oppidum Stradonice u Nižboru

Archeologický atlas Čech (online verze):

http://www.archeologickyatlas.cz/cs/lokace/stradonice_be_oppidum

Rozšiřující informace ▼

Hradiště Závist – největší keltské oppidum v Čechách. Nacházelo se na kopcích po obou stranách Břežanského údolí na pravém břehu Vltavy (jižní okraj Prahy). Maximální rozlohy 118 hektarů (někdy uváděno až 170 hektarů) dosáhlo hradiště ve 2. stol. př. n. l. Je pravděpodobné, že v době civilizačního rozmachu mělo mezi 1 500 až 3 500 stálými obyvateli. Závist byla pravděpodobně centrem keltské elity na území dnešní České republiky.

- Keltové nevytvořili jednotný stát a pod náporom **Germánů** ze severu, **Římanů** z jihu a **Dáků** z jihovýchodu jejich moc slábla
- keltská kultura přetrvala nejdéle na území dnešní Francie, Belgie, Británie a Irska

Doba římská a Germáni

Germánská společnost (rody spojující se do kmenů a kmenových svazů):

1. kmenoví náčelníci a rodová šlechta
2. svobodní muži (válečníci – v čase míru zemědělci a řemeslníci)
3. ženy a děti svobodných mužů
4. polosvobodné obyvatelstvo z řad porobených kmenů (zemědělci a pastevci)
5. otroci (nesvobodní váleční zajatci)

PRAMEN

O životě Germánů

Celý jejich život – to je lov a horlivý vojenský výcvik. Odmala si zvykají na útrapy a hledí si otužování. Polního hospodářství si nijak zvlášť nehledí, potravou je jim většinou mléko, sýr a maso. Pro kmen je zvláště velkou ctí, zpustoší-li pohraniční území a má-li tak kolem sebe co nejširší pás hotové pouště.

(Gaius Julius Caesar, Zápisky o válce galské)

- germánské **kmenové svazy** (Alamani, Frankové, Sasové, Langobardi, Vandalové, Gótové aj.)
- řemesla – zpracování železa, výroba látek, masivní keramika bez užití hrnčířského kruhu
- ražba **mincí** (jednostranná mince – brakteát)
- písmo o 24 znacích (**runy**)



- náboženství (přírodní božstva, pozdější polyteismus)
- Germáni v **českých zemích** – kmen **Markomanů** v čele s náčelníkem **Marobudem**; existují úvahy, že centrem Marobudovy říše mohlo být jedno z bývalých keltských oppid (Závist nebo Stradonice), ale jejich germánské osídlení, s výjimkou několika drobných objektů na Závisti, nebylo prokázáno; z 5. stol. n. l. je doloženo osídlení některých starších hradišť na Moravě (např. Staré Zámky, Obřany); většina z germánského obyvatelstva pobývá ve vesnicích s menšími hliněno-dřevěnými domy
- na území Slovenska kmen **Kvádů**

Rozšiřující informace ▼

Stěhování národů (4.–6. stol. n. l.) – rozsáhlé migrace obyvatelstva (tzv. barbarských kmenů a jejich skupin), které probíhaly koncem starověku a počátkem středověku. Jejich příčinou byly demografické změny, především růst počtu obyvatel. Kromě toho primitivní způsob obdělávání půdy vedl k jejímu rychlému vyčerpání, což bylo dalším důvodem ke stěhování lidí. Od poloviny 4. stol. se tlačili Hunové ze stepí Střední Asie do jižního Ruska, čímž způsobili pohyb četných germánských a sarmatských kmenů do jižní a západní Evropy. V roce 375 n. l. podlehli Hunům nejprve východní Gótové a později rovněž Tervingové (západní Gótové), kteří byli vytlačeni z území dnešního Rumunska. Tato událost je tradičně označována jako začátek stěhování národů. Hunové poraženi roku 451 n. l. na Katalaunských polích (na území dnešní Francie). Po smrti hunského vůdce Attily (roku 453 n. l.) jejich říše zanikla.

Navazující pátrání:

BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2013. Historica. ISBN 978-80-7429-305-4.

Rozšiřující informace ▼

Bitva národů – v bitvě na Katalaunských polích (20. června 451, také uváděno jako bitva u Châlons) bylo odraženo vojsko krále Attily (Hunové, Ostrogóti, Skirové aj.) spojenými silami Římanů, Vizigótů, Alanů a Franků.

Otázky a úkoly ▼

- *Objasněte, v čem je hlavní přínos období neolitu pro vývoj lidské společnosti.*
- *Uvedte, podle čeho jsou zpravidla charakterizovány (označovány) konkrétní pravěké kultury.*
- *Objasněte, jaké druhy historických pramenů nám pomáhají poznávat prehistorii lidstva.*
- *Jak se nazývá věda, která se zabývá zkoumáním pramenných nálezů?*
- *Charakterizujte, v čem se podobá, ale i odlišuje charakter keltského a germánského osídlení na území střední Evropy.*

STAROVĚK

- poprvé v dějinách **vznikají státní útvary** (předpokladem vzniku států bylo rozvinuté zemědělství)
- se vznikem států spjat **vznik písma**

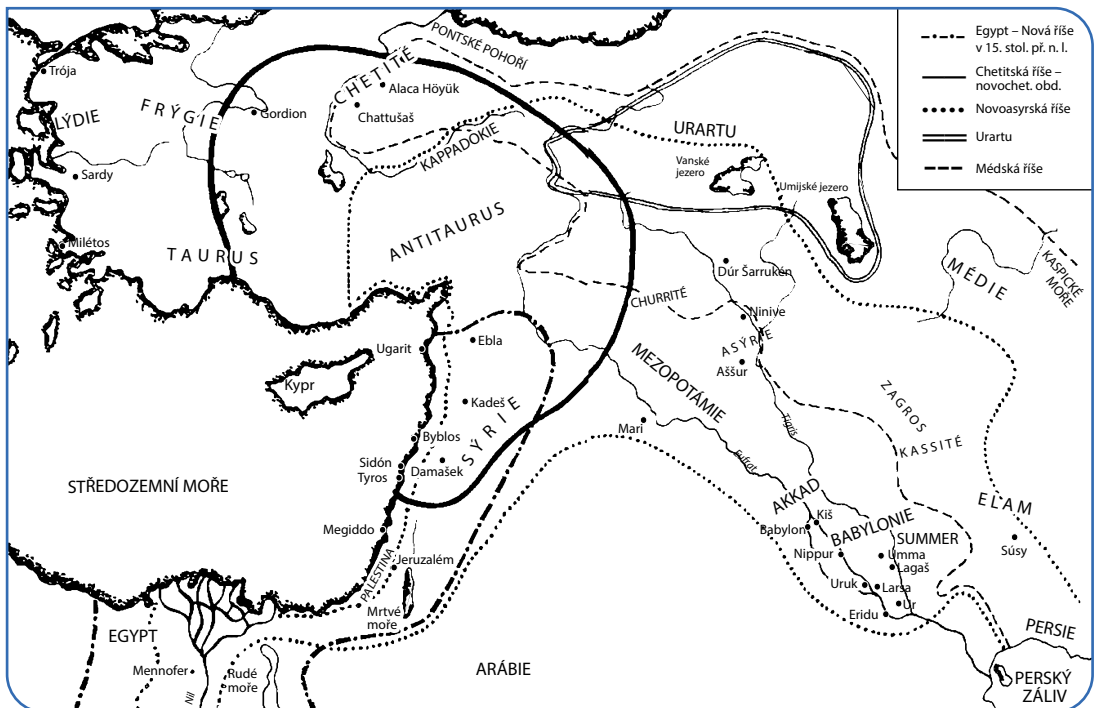
Dva základní typy starověkých států:

1. staroorientální státy (orientální despotie)

- (oriens = východní, despotés = pán)
- základním zdrojem obživy zemědělství
- nacházely se v **povodí velkých řek** (Eufrat, Tigris, Nil, Chuang-che, Indus); pravidelné záplavy, úrodné bahno, budování závlahových zařízení
- půda vlastnictvím panovníka či vesnické občiny
- panovník vnímán jako bůh či prostředník boha na zemi

2. klasické státy (antické)

- (antiquus = starobylý)
- vznikají u **moře**
- půda soukromým vlastnictvím
- zdrojem obživy mimo zemědělství i obchod a řemesla
- hospodářství velmi závislé na otrocké pracovní síle
- **antické Řecko a Řím**



Přední východ ve starověku